

بررسی

واکاوی ریشه‌های تاریخی و معنوی دومین ماه قمری و راهکارهای رهایی از بلاها

صفر؛ ماه حزن و امید

امروز اولین روز از ماه صفر است؛ ماهی که در تقویم دل‌های مؤمنان، با غبار حزن و خاطراتی تلخ گره خورده است. با آغاز این ماه، دوباره همان پرسش‌های همیشگی در محافل خانوادگی و اجتماعی جان می‌گیرد: آیا صفر، ماهی نحس و بدبین است؟ آیا باید دست از فعالیت‌های مهم کشید و به انتظار پایان آن نشست؟ این دغدغه‌ها، ریشه‌ای به قدمت تاریخ در باورهای مردمی دارد؛ اما آیا واقعاً زمان، ماهیت شوم دارد یا این اعمال ماست که به ایام معنا می‌بخشد؟ در ادامه با نگاهی به مستندات تاریخی و معارف دینی، به این پرسش‌ها پاسخ می‌دهیم تا از پس این ابهام‌ها، به حقیقتی روشن‌تر و آرامش‌بخش برسیم.

■ صفر؛ نامی با ریشه‌های کهن

ماه صفر، دومین ماه از تقویم قمری است که پس از محرم الحرام قرار می‌گیرد. درباره ریشه نام‌گذاری این ماه، دو دیدگاه اصلی وجود دارد: نخست اینکه، واژه صفر از «صَفَرَة» به معنای زردی گرفته شده است؛ زیرا زمان نام‌گذاری آن با فصل پاییز و زرد شدن برگ درختان همزمان بوده است. دلیل دوم این است که از «صفر» به معنای تهی و خالی گرفته شده است؛ چراکه در دوران جاهلیت، پس از پایان ماه‌های حرام(ذی‌القعدة، ذی‌الحجه و محرم) که قبایل از جنگ و غارت پرهیز می‌کردند، با آغاز ماه صفر دوباره به جنگ می‌پرداختند و شهرها و منازل از سکنه خالی می‌شد. (ابن عساکر) این تهی شدن شهرها، دلیل دیگری برای نام‌گذاری این ماه به «صفر» است. گرچه در دوران جاهلیت گاهی حرمت ماه‌ها جابه‌جا می‌شد، اما پس از ظهور اسلام، چهار ماه حرام (رجب، ذی‌القعدة، ذی‌الحجه و محرم) تثبیت شد و صفر در میان آن‌ها قرار نگرفت.

■ کاروان اندوه: وقایع تلخ ماه صفر

ماه صفر برای شیعیان و تمام مسلمانان، یادآور مجموعه‌ای از حوادث تلخ و جانگذا است. این ماه، با آغاز جنگ خونین صفین در سال ۳۷ هجری قمری گره خورده است؛ نبردی ۱۱۰روزه میان امیرالمؤمنین(ع) و سپاه شام که با خدع‌های دردناک به ماجرای حکمیت انجامید. اما سنگین‌ترین بار این ماه، بی‌تردید یادآور مصیبت‌ عظم‌ا و حزن‌انگیز کربلاست. کاروان اسیران اهل بیت(ع) پس از واقعه عاشورا، در همین ماه وارد شهر شام شد و در این ایام، حضرت رقیه(س) دالی دادگار پدر به شهادت رسید. علاوه بر این، بیستم صفر، اربعین سید و سالار شهیدان است که اوج ماتم را در دل راه‌زنده می‌کند. پایان ماه صفر نیز با رحلت جانشوز پیامبر اعظم(ص)، شهادت سبط اکبرش امام حسن مجتبی(ع) و شهادت غریب‌الغربا امام رضا(ع) مصادف است. این سلسله از فجایع، به وضوح نشان می‌دهد چرا این ماه، در حافظه جمعی با اندوه و تلخی پیوند خورده است.

■ نحوست صفر؛ حقیقت یا پندار؟

این حجم از وقایع ناگوار سبب شده با فرارسیدن ماه صفر، بسیاری از مردم دوباره نحس و شوم بودن آن بپرسند و حتی از انجام کارهای مهم و خیر در این ماه پرهیز کنند. اما آیا این نحوست در فرهنگ اسلامی، قرآن و روایات برای زمان‌ها و ایام خاصی تأیید شده است؟ بله، واژه‌های سعد و نحس در متون دینی ما کاربرد دارند. قرآن کریم به صراحت از يوم نحس سخن می‌گوید، همان طور که «ایام‌الله» را داریم، «ایام نحسات» نیز وجود دارند. به عنوان مثال، در سوره فصلت آیه ۱۶، به روزهای نحسی اشاره می‌شود که عذاب الهی بر گروهی از انسان‌های فاسد و ستمگر نازل شده است: «فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا ضَرَّتْهُمْ فِي آيَاتِمُ نَحْسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ مِّنَ الْعَذَابِ الْخَزْئِي فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا…» (ما تندبادی سخت و سرد در روزهایی شوم بر آنان فرستادیم تا در زندگی دنیا عذاب خوری را به آنان بچشانیم…) همچنین در سوره قمر آیه ۱۹، از يوم نحس مستمر یاد شده است. این آیات نشان می‌دهند نحوست واقعیتی است که می‌تواند در بستر زمان رخ دهد. اما نکته کلیدی اینجاست که ذات ایام و زمان‌ها، هرگز بد و نحس نیستند. زمان، صرفاً ظرفی است که اعمال و حوادث در آن رخ می‌دهند. این رفتارها و اعمال ناپسند انسان‌ها، یا حوادث دلخراشی که به دست بشر رقم می‌خورد، هستند که می‌توانند زمان را نحس جلوه دهند. شهرت ماه صفر به نحس بودن، ریشه در همین حوادث دردناک، مصیبت‌ها و ستم‌هایی دارد که در این ماه بر پیامبر(ص) و اهل بیت(ع) وارد شده است.

■ راه‌راهایی؛ پناه بر رحمت الهی

با این اوصاف، چگونه می‌توان از بار سنگین این ماه و مصائب احتمالی آن در امان ماند؟ محدث بزرگ، شیخ عباس قمی(ره)، در کتاب وقایع الایام تأکید می‌کند هیچ چیز بهتر از صدقه، ادعیه و استعاذات وارد شده نیست. ایشان توصیه می‌کند برای محفوظ ماندن از بلاهای نازله در این ماه، هر روز ۱۰ مرتبه دعای شریف «يَا شَدِيدُ الْقُوَىٰ وَ يَا شَدِيدَ الْيَحَالَ…» خوانده شود که در آن به قدرت الهی پناه برده شده و از شر مخلوقات رهایی خواسته می‌شود. مرحوم فیض کاشانی نیز این دعا را در «خلاصة الاذکار» ذکر فرموده است. برای دسترسی به سایر اعمال و دعا‌های توصیه شده برای این ماه، می‌توانید به کتاب شریف مفاتیح‌الجبان مراجعه کنید.

■ صفر؛ ماه تأمل و امید

در نهایت، ماه صفر با تمام وقایع تلخ و سنگینی که در خود جای داده، فرصتی است برای تأمل در درس‌های تاریخ، همدلی عمیق‌تر با اهل بیت(ع) و تقویت ارتباط معنوی با پروردگار. مهم‌ترین راهکار در این ماه، توجه قلبی به خداوند است. با توکل بر خدا، انجام اعمال نیک و پابندی به آموزه‌های دینی می‌توانیم این ایام را به فرصتی برای رشد معنوی، دفع بلاها و جلب رحمت الهی تبدیل کنیم. یادمان باشد که خداوند مهربان‌تر از آن است که بندگانش را در سختی رها کند؛ پس با ایمان و عمل صالح، می‌توانیم مسیر سعادت را در هر ماهی پیماییم.

اوقات شرعی به افق تهران

امان شهر	اتان مغرب	اتان صبح فردا
۱۲:۱۰	۱۹:۴۱	۳:۱۹
غروب خورشید	نیمه شب شرعی	طلوع فردا
۱۹:۲۰	۲۳:۱۹	۵:۰۱

پنجشنبه ۲۵ تیر ۱۴۰۵ | ۱ صفر ۱۴۴۸ | ۱۶ جولای ۲۰۲۶ | سال سی و نهم | شماره ۱۰۹۷۸ |

اوقات شرعی به افق مشهد

اتان شهر	اتان مغرب	اتان صبح فردا
۱۱:۳۸	۱۹:۱۰	۲:۴۳
غروب خورشید	نیمه شب شرعی	طلوع فردا
۱۸:۴۹	۲۲:۴۶	۴:۲۷

صاحب امتیاز: مؤسسه فرهنگی قدس

وابسته به آستان قدس رضوی

مدیرعامل و مدیر مسئول: علی یعقوبی

سرمدیر: نسیم محسن اسدلی

- آدرس دفتر مرکزی مشهد: بولوار سجاد، نبش سجاد ۱
- تلفن: ۰۵۱) ۳۷۶۸۵-۱۱-۱۴

● صندوق پستی: ۵۷۷- ۹۱۷۳۵

● دفتر تهران: بولوار کشاورز، بین کارگر و جملزاده، شماره ۳۴

● تلفن: ۰۲۱) ۶۶۹۳۷۵۵

● نامبر: (داخلی)۲۲- ۶۶۴۳۰۱۲۲

● پیامک: ۳۰۰۴۵۶۷

● ارتباطات مردمی: ۰۵۱) ۳۷۶۱۰۰۸۶

● امور مشترکین: ۰۵۱) ۳۷۶۱۸۰۴۴-۵

● روابط عمومی: ۳۷۶۲۵۸۷- ۰۵۱)

● نامبر سردیر: ۳۷۶۸۰۰۴- ۳۷۶۱۰۰۸۷- ۰۵۱)

● سازمان آگهی‌ها: ۳۷۶۲۸۲۰۵- ۳۷۰۸۸- ۰۵۱)

● فاکس: ۳۷۶۱۰۰۸۵- ۰۵۱)

● سفارشات چاپی: ۳۷۶۷۶۵۹۶- ۰۵۱)

● چاپ مشهد: مجتمع چاپ و نشر قدس

● چاپ همزمان تهران: چاپ خانه جاجم

تاریخچه اسناد عزاداری، نذورات تقدیمی و موقوفات برای عزای سیدالشهدا(ع) در حرم مطهر رضوی

به یاد غریب کربلا در آستان غریب خراسان

تحویلدار» در سال ۱۳۰۲ قمری از دیگر موقوفات موجود در آستان قدس رضوی بوده که در آن به عزاداری برای حضرت امام حسین(ع) در بارگاه مطهر امام هشتم(ع) اشاره شده است. در قسمتی از این موقوفه آمده است: «... بخشی جهت مصارف روضه‌خوانی در ایام و لیالی متبرکه که در آستانه مقدسه، مجلس عزای گلگون قبا‌ی عرصه نینوا، ابا عبدالله الحسین(ع) از بابت گلاب و چای، اطعام و غیره...».

اسناد نذوراتی در بارگاه عالم آل محمد(ع)

مقاله و موضوع نذر و نذورات در بارگاه مطهر امام رضا(ع) از جمله بسترهایی است که بیانگر روش‌های مختلف ابراز ارادت زائران، مجاوران و دلباختگان ساحت مقدس امام هشتم(ع) به این آستان مبارک در دوره‌های مختلف تاریخ است. در بررسی این نذورات تقدیمی آنچه بیش از هر چیز دیگری مهم است، ارادت و اخلاص زائران و دلباختگانی است که درنهایت اخلاص، عشق و ارادت به ساحت مقدس امام رئوف(ع)، هدایا و نذورات خود را تقدیم این آستان مبارک کرده‌اند و در این رهگذر این کیفیت و نوع دل و صداقت صاحبان نذورات است که بر کمیت و مقدار نذورات تقدیم شده ارجحیت و اولویت دارد. در اینجا مناسب است به برخی از محتواها و متن‌های بعضی از اسناد مربوط به نذورات و هدایای تقدیمی از سوی زائران هنگام تشریف به قصد زیارت بارگاه مطهر رضوی که در دوره‌های مختلف (بیشتر در دوره قاجار) تقدیم این آستان مبارک شده‌و در دفاتر، منابع و اسناد به جای مانده از آن دوران در تشکیلات آستان قدس رضوی ثبت و ضبط شده است، به اختصار اشاره کنیم. در بخشی از سند شماره ۱۵۱۹۰ مربوط به محرم سال ۱۳۰۰ قمری که مربوط به برگزاری مراسم سوگواری حضرت امام حسین(ع) در ماه محرم الحرام در بارگاه مطهر رضوی و چگونگی تأمین مخارج و هزینه‌های آن بوده، این گونه آمده است: «...الواصل، به توسط تحویلداران آستانه مقدسه، از بابت لیالی عاشورا و یونیت ثیل (از سال‌های ترکی)، از بابت شربت و قند و چای و غیره، مجلس ایوان طلای صحن مقدس عتیق، به اطلاع پیشخدمت باشی...». همچنین در بخشی از سند شماره ۴۳۹۷۴ مربوط به محرم سال ۱۱۷۴ قمری (دوره افشاریه) این گونه اشاره شده است: «... مرمت قرآن‌های وقعی، تأمین سوخت حرم، مراسم نخل‌بندی در ماه محرم الحرام در حرم مطهر امام رضا(ع) از محل نذورات ضریح مطهر و...». در قسمتی از سند شماره ۱۱۲ مربوط به روشنایی حرم به تاریخ محرم سال ۱۳۰۱ قمری هم این گونه آمده است: «... بابت روشنایی حرم به میرزا ابوالحسن، سرکشیک پنجم، از شماعی خانیه منوره، آنچه نذری عاید شده به قلم ضابط شموع (جمع کلمه شمع)، بیست سیر بوده است...».

پرداخت می‌شده است. مراسم آیینی و مذهبی در قالب روضه‌خوانی، سینه‌زنی، حضور دسته‌جات عزاداری در حرم منور رضوی و نیز حمل وسایل و نمادهای گوناگون از دیگر ارکان باشکوه آداب و رسوم سوگواری ماه‌های محرم و صفر در حرم مطهر امام رضا(ع) بوده است.

■ وقف‌نامه‌هایی برای عزاداری سیدالشهدا(ع)

آستان قدس رضوی به عنوان بزرگ‌ترین نهاد موقوفاتی جهان اسلام از جمله نهادهایی است که در دوره‌های مختلف تاریخ مورد اعتماد و اطمینان واقفان و ناذران بوده و همواره موقوفات و نذورات متعددی توسط عاشقان اهل بیت عصمت و طهارت(ع) به آستان مبارک حضرت رضا(ع) و با نیات خاص از جمله عزاداری حضرت سیدالشهدا(ع) تقدیم شده است. شاید برایتان جالب باشد که بداند برگزاری و انجام مراسم مذهبی از جمله تعزیه‌داری امام حسین(ع) تا زمان حاکمیت صفویان در ایران بسیار کمرنگ انجام می‌شد و با وجود تکریم و گرامیداشت حرمت بارگاه منور و ملکوتی حضرت رضا(ع) از سوی همه مذاهب اسلامی، اما باز هم شیعیان در اقلیت بودند و نمی‌توانستند به راحتی و بدون محدودیت به عزاداری سالار شهیدان بپردازند. با وجود همه محدودیت‌ها و شاید آزار و آذیت‌های موجود، باز هم شیعیان ساکن شهر مشهد مقدس سعی می‌کردند در ماه‌های محرم و صفر به ویژه عزاداری مربوط به این ایام را تا حد توان به جای آورند.

مروری بر روایت ورود کاروان اهل بیت(ع) به کاخ یزید؛ آغاز رسالت اسارت

کربلا سرزمین خون، شام سرزمین پیام

کوبنده، مردم را سرزنش کرد و پرده از چهره نفاق و خیانت آنان برداشت.

«ای مردم کوفه، اهل ای مکر و خودبینی و خیانت. ما خاندانی هستیم که خداوند ما را به وسیله شما آرمایش کرد و شما را به وسیله ما آرمایش فرمود...

مرگ بر شما ای مردم کوفه! آخر چه خونی از رسول خدا، نژد شما بود و چه جرم و انتقامی از او داشتید جز بدان دشمنی که با برادرش علی بن ابی‌طالب(ع) ـ جد من و فرزندانش که عزت پیامبر(ص) بودند ـ داشتید... آن گاه به این خیانت افتخار کردید... خاک و خاشاک و سنگ بر دهانت ای کوبنده! آیا به کشتن مردمانی مباحات می‌کنید که خدای تعالی پاک و پاکیزه‌شان کرده و پلیدی را از ایشان برده؟» او باید یکی از چهارهای مهم نهفت‌پس از عاشورا دانست؛ بانویی که هم حامل امانت امامت بود و هم رساننده پیام مظلومیت اهل بیت(ع).

■ امام سجاد(ع)؛ شاهد عاشورا و زبان بیدارگر اسارت

امام سجاد(ع) در کاروان اسرا تنها مرد بالغ حاضر بودند؛ مردی که همه مردان خاندان شریفشان را در عاشورا از دست داده و خود شاهد مستقیم تمام آن فجایع بودند. سخنان ایشان در کوفه و شام تنها یک خطبه معمولی نبود؛ شهادت زبده‌ای از تجربه بر خاندان پیامبر(ص) گذشته بود.

در کوفه، هنگامی که مردم از سر پیشیمانی گریه می‌کردند، امام(ع) آنان را مخاطب قرار دادند و فرمودند: آیا شما نبودید که به پدرم نامه نوشتید، با او بیعت کردید، اما سپس او را تنها گذاشتید و با او جنگیدید؟ این جملات کوتاه، اما کوبنده، روح غفلت‌زده کوفیان را متزلزل کرد. آنان پیشنهاده یاری دوباره دادند و حتی وعده‌قیام علیه یزید را بر زبان آوردند، اما امام به خوبی مردم کوفه را می‌شناختند. مردمی که امروز اشک می‌ریزند، دیروز نیز با نامه و ادعا، امام حسین(ع) را به میدان مظلومیت کشانده بودند.

■ ورود به شام؛ نمایش قدرت یا آغاز رسوایی؟

پس از مدتی توقف در کوفه، کاروان اسرا به دستور ابن زیاد به سمت شام فرستاده شد. درباره تاریخ دقیق ورود آنان به دمشق در منابع تاریخی اختلاف‌هایی وجود دارد، اما در اصل این سفر جانکاه هیچ تردیدی نیست. اهل بیت(ع) را به همراه سرهای شهید، از شهرها و منزل‌گاه‌ها عبور دادند تا دستگاه‌اموی این حرکت را نشانه غلبه خود جلوه دهد. زنان و کودکان خاندان پیامبر(ع) را همانند اسیران بیگانه در محمل‌های بی‌پرده‌ویی سایلبن نشانداختند و امام را در قلعه رزنجبر حرکت دادند. شام، مرکز حکومت یزید و شهری بود که سال‌ها تحت تبلیغات بنی‌امیه قرار داشت. بسیاری از مردم آن دیار، اهل بیت(ع) را آن گونه که باید نمی‌شناختند و از حقیقت ماجرای کربلا بی‌خبر بودند. یزید گمان می‌کرد اگر اسیران را در چنین فضایی وارد کند، مردم آن را پیروزی خلافت و شکست یک شورش خواهند دانست. اما همین ناآگاهی عمومی، به فرصتی برای افشاجاری اهل بیت(ع) تبدیل شد. هنگامی که مردم شام با کاروان اسیران روبه‌رو شدند، در آغاز تنها سخنانی از اسارت دیدند؛ اما کم‌کم با مشاهده وقار، حیا، اندوه و عظمت این خاندان در یافتند که اینان اسیران عادی نیستند. آنان فرزندان رسول خدايند؛ همان پیامبری که نامش بر مناره‌ها طنین دارد. این آگاهی،

^[1] کربلا سرزمین خون، شام سرزمین پیام

^[2] کربلا سرزمین خون، شام سرزمین پیام